

Ezután a jelenet a két szerelmespár beszélgetésével folytatódik.

6. Véleményem szerint a dráma három részletének kapcsolata a petrarcai szonettekkel e rövid ismertetés alapján is kitűnik. Az első szövegrész fordítás-tényéhez nem férhet kétség. A második szonett szabad átdolgozás; több, mint petrarcai reminiscencia, közelebb áll a fordításhoz — hiszen, ha halványan is, de végigkövethető benne a szonett gondolatsora. A harmadik szövegrész pedig e két típus között mintegy átmenetet képez.

Az, hogy tudatos fordításról beszélhetünk-e, vagy véletlen átvételről, már a mű egyéb kérdései közé tartozik, s jelen ismertetésben nem kívánok kitérni e problémára.

Tény, hogy e három fordítás bővíti a XVII. századi magyarországi Petrarca-hatás képét, s míg újabb adatok nem kerülnek elő, ezeket tekinthetjük az első magyar fordításoknak Petrarca nem latin, hanem már „vulgáris” nyelvű, olasz költői műveiből.

Ludányi Mária

Kisfaludy Sándor szerepe Zala megye politikai életében

I.

Illyés Gyula egyik költői szenvedélyességű írásában számon kéri, miért olyan nagyon népszerű, miért emlegetik olyan nagyon sokat a Balaton vidékén a hatod- vagy tizedrendű író, akinek műveit ma már senki sem olvassa.¹ Még azzal is megvádolja, hogy somlai szőlőjét az esztergomi érseki székre pályázó veszprémi püspöktől azért kapta, mert kinevezése érdekében szót emelt érte a nádorispánnál.

Kisfaludy Sándor születésének kétszázadik évfordulója sem szolgálhat ürügyül arra, hogy a költő műveinek irodalmi értékelése tekintetében Illyés Gyulával perbe szálljunk, annál is inkább, mert kétségtelen tény, hogy Kisfaludy Sándor verseit ma már nem olvassák, műveinek tehát csak irodalomtörténeti, nem pedig ma is eleven irodalmi értéke lehet. A befolyással való úzérkedés — ahogy mai büntetőjogunk nevezné — vádját túlzottnak érezzük, mert a költő az említett szőlőt röviddel halála előtt, 1844 tavaszán 10 000 Ft-ért kinalta Batthyány Fülöp hercegnek, amelyet 9 évvel korábban — mint maga is elmondja — „bizonyos jó szolgálatok fejében” 6 000 Ft-ért vásárolt a püspöktől.² Ha ilyen nyíltan megmondja, hogy jó szolgálatokért kapta, ez aligha lehet „protekciónak” adott honorárium. Hisz az ilyen nagy szolgálat, ha már megfizetik, aligha lehetett 4 000 Ft értékű. A veszprémi püspököknek sok egyéb jó szolgálatot is tehetett. Hisz öccse, Boldizsár 1827-ben bekövetkezett haláláig³ a püspök prefektusa volt, utána sok rendezetlen ügy maradt,⁴ melyben a költő mint a család legidősebb férfitagja, tehetett jó szolgálatot a püspököknek. De ilyen lehetett a sümegei úrbérek és a püspök közötti jogvitákban való közbenjárás is, amin úgy szólván haláláig nem szűnt meg munkálkodni.⁵

Megkíséreljük azonban népszerűségének magyarázatát abban megkeresni, hogy hogyan illeszkedett bele kora társadalmába mennyiben vitte előbbre megyéje (melyhez akkor az egész Balatonfelvidék is hozzátartozott) kulturális és politikai fejlődését.

II.

Kisfaludy Sándor szerény vagyonú birtokos nemes úr volt.

Saját ingatlan vagyona Zala megyében nem tett ki többet, mint 360 holdat, ez is hat faluban széjjelszórva, ebből is 130 hold volt a kaszáló rét. Ezen kívül voltak még szőlei, malmok.⁶ Lehet, hogy voltak a megyén kívül is jószágai, de atyja Győr megyei birtokait nyilván Mihály öccse örökölte, aki Téten élt. Jelentékeny vagyonhoz jutott azonban házasságával. A Szegedyek nagybirtokos család voltak, Szegedy Györgynek még a század végén is 3 000 holdja volt Dabroncon, a Szegedy-Ensch hitbizománynak 2 400 holdja a Vas megyei Hermánban és Köveskúton,

¹ Kortárs 1963. 1196—8. l.

² Kisfaludy Sándor minden munkái IV. kiad. szerk. ANGYAL Dávid. Bp. 1893. (az alábbiakban: *MM* VIII. 625.)

³ *MM*. VIII. 438.

⁴ Zala megye Levéltára. Megyei közgyűlési jegyzőkönyvek (az alábbiakban: *KJ/kv.*) 1827. június 14. 1771. sz.

⁵ *MM*. VIII. 584. l. E levelében arra is utal, hogy „jelenleg” Zala megyében a „protestáns párt” vezet, nem célszerű tehát a püspök ügyeit oda vinni.

⁶ Zala megyei Levéltár (az alábbiakban *ZmL*). Nobilitaria. Nemesi javak összeírása 1835. Bodorfa, Gógánfa, Gyömrő, Hany, Rendek (Csabrendek), Sümeg.

a Somogy megyei Inkén pedig Szegedy Aurélnak 7 900, Györgynek 4 400 holdja volt.⁷ A nagy vagyon ugyan sok rokon között oszlott meg, de ebből Szegedy Rózának is jutott annyi, hogy családja gond nélkül megélhetett. Kisfaludy öccse Boldizsár, akit szintén már 1803-ban táblabíróvá neveztek ki,⁸ ügyvédkedett, így teljhatalmú megbízottja volt Amadé Antalnak, majd Portia grófnak, zárgondnoka gr. Niczky Jánosnak,⁹ magára engedményeztette Rosty Lajos kapitánynak Gyömörey Boldizsár elleni 23 000 Ft-os követelését, és hosszan hadakozott ennek behajtásáért.¹⁰ 1818-ban már a veszprémi püspök prefektusa volt, és mint ilyen döntött sokszor a püspök jobbágyainak ügyében.¹¹

Másik öccse, Mihály Győr megye szolgálatába állt, és ott megyei főjegyzőségig vitte, de tönkrement, számos gyermekét alig tudta felnevelni.¹² Legkisebb öccsének, Károlynak nyomora közismert.

Kisfaludy Sándornak nem kellett hivatalt vállalnia, a gazdálkodás mellett szabadon élhetett költői hajlamainak. A gazdálkodást pedig a hagyományos módon, minden különösebb szakértelem, újítási törekvés nélkül végezte. Szerette a jó lovakat, érdeklődött a jó gypjas juhok iránt, de a különben is sok apró darabra szétszórt birtokán a gazdálkodást, a cselédek, robotoló jobbágyok irányítását és ellenőrzését teljesen „gazdá”-ira hagyta.¹³ Minduntalan vásárolt, eladott, cserélt jószágokat,¹⁴ szerzeményeire büszke is volt, de azok szakszerű művelése nem jutott eszébe. Természetesen sok hitelügylete is volt. Eladott jószágainak árát nem mindig kapta meg, testvéreivel is bonyolult osztozási elszámolásai voltak,¹⁵ de 2 000 Ft kölcsönt vett fel az insurrectios alaptól is, melyet hosszú ideig nem tudott visszafizetni.¹⁶

Az akkori gazdálkodásnak természetes velejárója volt a perlekedés. A kor gazdálkodási viszonyainak már egyáltalában meg nem felelő ősiségi, úrbéri kötöttségek, az elévülés végtelenségig húzása, a bonyolult osztály (osztozkodási) rendszer egy középbirtokos számára nélkülözhetetlenné tette az állandó pereskedést.¹⁷ Sokan inkább ez úton igyekeztek vagyonuk gyarapítására. Kisfaludynak is több pere folyt a megyei bíróságokon, a sümegi úriszék előtt,¹⁸ de valószínűleg még több más bíróságok előtt. Erre mutat az általa adott sok ügyvédi meghatalmazás.¹⁹ Ez nem valami perlekedési szenvedély következménye, hanem az akkori birtokos nemesi gazdálkodás elválaszthatatlan része volt. De Kisfaludy ebben is a táblabírói életmódot követte.

Öregkori ismerői őt büszkének, érzékenynek tartották, aki sokat adott ősi családjára, kevés barátja volt, de azokért minden áldozatra kész volt.²⁰ Voltak, akik gögösnek tartották.

III.

Ez az életmódjában, gazdálkodásában, nemesi büszkeségében teljesen az átlagos középbirtokos nemesek életét élő, lantjára és irodalmi sikereire oly büszke férfiú teljes energiával részt vett megyéje közügyeinek intézésében. Először 1803. február 8-án jelent meg a megye közgyűlésén. Még Vas megyei (Kám) lakos, de már Zala megye táblabírája. A táblabírói címet a főispán adta, és sem hivatalt, sem jövedelmet nem jelentett, csupán jogot a megyei törvényszéken bíróként való megjelenésre. E címet akkor már minden jobbmódú birtokos nemes megkapta, tiszteletbeli hivatalnak tekintették, és pl. a közgyűlésen megjelentek között mindjárt a főpapok és főurak után, még a megyei hivatalnokok előtt sorolták fel a megjelent táblabírákat. Igaz, legközelebb csak 1805. november 18-án, majd 1806. december 9-én ment el közgyűlésre, noha akkor már Sümegen lakott. Viszont az is igaz, hogy 1805-ig majdnem minden közgyűlésen jelen volt Szegedy János felsőörsi prépost, Kisfaludy feleségének egykori gyámja, akivel Kisfaludy nem volt jó viszonyban, sőt perlekedtek is. 1807-ben azonban már 7 közgyűlés közül négyre ment el,

⁷ Magyarország Mezőgazdasági Statisztikája. II. Gazdacímter. Bp. 1897. 102., 126., 128., 142. stb.

⁸ Kjkv. 1803. febr. 8. 42/1 sz.

⁹ Kjkv. 1804. nov. 14. 36/14. sz., 1813. jún. 30. 36/13. sz., 1814. jún. 6. 131. sz., 1817. febr. 24. 138. sz. 1821. febr. 20. 121. sz., 1824. febr. 16. 146. 287. sz., 1824. ápr. 22. 940. sz.

¹⁰ Kjkv. 1817. nov. 19. 2426. sz., 1819. máj. 17. 789, 790, 792. sz., 1820. máj. 29. 1334. sz.

¹¹ ZmL. Letétek 5817. sz.

¹² MM. VIII. 424, 545. l. (1825, 1835).

¹³ A Kisfaludyt még személyesen ismerő Sümegi Kálmán közleménye. BATORFI Lajos: Adatok Zala megye történetéhez. Nagykánizsa. 1876. II. 259–271.

¹⁴ Kjkv. 1824. febr. 16. 605. sz., 1830. nov. 8. 3371. sz.

¹⁵ Kjkv. 1833. okt. 14. 2364. sz., ZmL. Szolgabírák előtt folyt perek 3. cs. 34. sz. (1828 – Kisfaludy Boldizsár öröksége)

¹⁶ Kjkv. 1831. ápr. 18. 1254. sz., 1842. márc. 3. 892. sz.

¹⁷ Egy üres családi levéltár. Levéltári Híradó 1958. 1–2. sz.

¹⁸ Kjkv. 1815. ápr. 17. 727. sz., 1817. jún. 16. 1279. sz., 1827. jan. 6. 1433. sz., ZmL. Elenchus causarum sedrialiter revisarum 27. cs. 251. sz. (1820).

¹⁹ Kjkv. 1800. márc. 4. 41/13. sz., 1807. nov. 16. 31/20. sz., 1819. ápr. 19. 734. sz., 1827. nov. 12. 2621. sz., 1832. márc. 26. máj. 7. 838, 1208. sz., 1835. ápr. 27. 923. sz.

²⁰ Bátorfi I. 153. l. V. ö. MM. VIII. 557–561, 511, 546, 579. l. (Festetics Lászlónak a családjáról, lemondása az akadémiai tagságról, a sümegi kaszinó elnökségéről).

1808-ban mind a 6 közgyűlésen jelen volt. Ez az érdeklődése a következő időkben is megmaradt, 1815-ben 6 közgyűlés közül 5-ön, 1825-ben 6 közgyűlésből 3-on, 1830-ban 4 közgyűlésből 2-n 1835-ben 6 közgyűlés közül 3-on, 1840-ben 5 közgyűlés közül 3-on olvashatjuk nevét a megjelenetek között. Jellemző módon 1834-ben, mikor sértődötten vissza akart vonulni, egyetlen közgyűlésre sem ment el. Hasonlóképpen távol maradt élete utolsó éveiben, 1843-ban, 1844-ben is.

Érdekes módon azonban csak a közgyűlésekre ment el szívesen, melyek nagy társadalmi eseményt jelentettek. Pl. 1815. november 5-én 197 jelenlevőnek jegyezték fel a nevét, köztük 59 táblabíróét. 1825. március 14-én 156-an voltak jelen, köztük 6 mágnás és prelátnak, 24 táblabíró, 73 megyei tisztviselő, 27 uradalmi ügyész és tisztartó, 15 más nemes ember. 1840. július 27-én 13 főúr, 6 főpap és esperes, 12 idegen megyebeli, 31 zalai táblabíró, 64 megyei tisztviselő, 24 uradalmi tisztartó és ügyész, 3 ügyvéd, összesen 152 név szerepel a jegyzőkönyvben. Az egy telkes kisnemesek nevét nem jegyezték fel,²¹ azokról tehát nem tudjuk megállapítani, milyen számban vonultak fel, illetve mennyire emelkedett a létszámuk 1819-ben, amikor a kancellária elrendelte, hogy a megyegyűléseken a szavazatokat számlálják, ne pedig mérlegeteljk,²² azaz minden megjelenőnek egyforma szavazati jogot adott.

A közgyűléseken kívül tartottak azonban úgynevezett kisgyűléseket is, melyeken inkább a sürgős adminisztratív ügyeket tárgyalták meg. Pl. 1806-ban 15, 1825-ben 9, 1835-ben 7 közgyűlést tartottak. Ezeken a jelenlevők száma a jegyzőkönyv felsorolása szerint ritkán haladta meg a 14–15-öt, de az is előfordult, hogy csak nyolcan voltak. Néha kizárólag megyei tisztviselők, néha 3–7 táblabíró is. Persze még a megyei tisztviselőknek is csak töredék része. Kiszaludya a kisgyűlésekre igen ritkán járt el. Nem teljes vizsgálatunk során mindössze két kisgyűlés jelenlevői között találtuk ott a nevét, az 1815. december 12-in és az 1820. jan. 20-in. Ez utóbbi azonban különösen fontos kisgyűlés volt, 47 megjelenővel, köztük 13 táblabíróval.²³

A közgyűléseken való megjelenése nem egyszerűen társadalmi lépés volt. A vitákban szavának súlyt adott az 1801-ben és 1807-ben megjelent verseskötetek országos népszerűségén kívül az 1809. évi nemesi felkelésben játszott szerepe (a nádor hadsegéde volt) is. Tevékenységét az országgyűlési követutastások kidolgozásában mérhetjük le. Az országgyűlésre küldendő követek megválasztása ugyanis nem volt annyira lényeges funkciója a közgyűlésnek, mint a követek részére adott utasítás kidolgozása. A követeket rendszerint már azon a közgyűlésen közfelkiáltással megválasztották, amelyen a király országgyűlési meghívólevelét kihirdették. Éspedig sztereotip módon mindig az egyik alispánt és egy tekintélyesebb vagyonos táblabíróat.

A megválasztott követ azonban az országgyűlésen mindig választóinak utasítása szerint volt köteles szavazni, tehát a követküldés leglényegesebb momentuma az utasítás kidolgozása volt. Ezt egy kiküldött bizottság fogalmazta meg, és másnap vagy harmadnap mutatta be tervezetét a közgyűlésnek, mely néha változtatott rajta, de többnyire elfogadta a javaslatot. 1807. március 17-én 27 tagú, 1811. augusztus 5-én 25 tagú, 1825. augusztus 15-én 10 tagú, 1832. november 5-én 17 tagú, 1839. április 15-én 29 tagú bizottságot küldtek ki erre.²⁴ A bizottság elnöke mindig az első alispán volt 1830-ban az adminisztrátor aki az országgyűlési meghívólevelet természetesen már a közgyűlés előtt ismerte, és így valószínűleg ő készítette el az utasítás tervezetét, tagjai a tekintélyesebb táblabírák: Csány László, Skublics Károly, Deák Antal és Ferenc, Forintos, Mesterházy, Mlinarics, Oszterhueber, Viosz, Hertelendy. És mindig köztük volt Kiszaludya Sándor is. Csak az 1843. évi utasítást előkészítő bizottságba nem vonták be, nyilván kora és távolmaradása miatt.²⁵

Nehéz volna megállapítani, hogy az elkészült utasítás tervezetében mekkora része volt Kiszaludynak, az is lehet, hogy éppen ellene szavazott, de pl. az 1807. évi — egyébként a király javaslatait megjegyzés nélkül elfogadó — utasítás 2–3. pontjában a magyar testőrség ügyében kíván intézkedést,²⁶ ami nyilván Kiszaludytól az egykori testőrtől származik, aki akkori sérelmeit egyáltalában nem felejtette el. És akkor nyilván része volt az utasítás egyetlen haladó pontja felvetésében is, mely „kalmár törvény” (kereskedelmi törvény) kidolgozását sürgette, ami pedig a polgári gazdálkodás megindulásának egyik elemi követelménye volt. Része volt tehát az 1839. évi messze előremutató utasítás kidolgozásában is,²⁷ hogy mekkora része, nem tudjuk.

Deák Ferenc mint követ az 1832–36 évi országgyűlés során több ízben pótutasítást kért — mindjárt javasolva is, hogy milyen értelmű pótutasítást, amit meg is kapott — nyilvánvalóan abból a célból, hogy az országgyűlési vita során küldőinek kifejezett kívánságára hivatkoz-

²¹ Kjkv. idézett helyein.

²² Kir. kancellária 4390/1819. sz. rendelete. Zml. Kgy. iratok 1819. máj. 17. 757. sz.

²³ L. 21. jegyzet.

²⁴ Kjkv. 1807. márc. 109. sz., 1811. aug. 5. 1. sz., 1825. 2320. sz., 1830. 2043. sz., 1832. 2163. sz., 1839. 1244. sz.

²⁵ Kjkv. 1843. febr. 13. 325. sz.

²⁶ Zml. Közgy. iratok. Országgyűlési iratok 3. cs.

²⁷ Olvasókönyv Zala megye történetéhez. Zalaegerszeg 1961. 71–4. l.

hassék. Ezek egy részét a követjelentés ismertetése után azonnal elfogadta a közgyűlés, bizottság kiküldése nélkül.²⁸ Köztük a legfontosabb az 1835. július 16-i, amely Wesselényi perbefogása kapcsán igen érelyesen követeli a szólásszabadság biztosítását. Ezen a közgyűlésen Kisfaludy is jelen volt, és fel is szólalt.²⁹ 1833. július 8-án a pótutasítást bizottság dolgozta ki, emberességi szempontok érvényesítését követelve a jobbágyok által végzett irtások visszaváltása során, és a protestánsok vallási sérelmeinek orvoslását kívánva, ami haladó tett volt a túlnyomórésztben katolikus Zalában. E bizottságnak is tagja volt Kisfaludy.³⁰

Egyebekben is szívesen vett részt a megyegyűlés által kiküldött bizottságokban. Így abban, amely 1832-ben a betegsége miatt a választó közgyűlésről távol maradó Deák Antalt megkérdezte, vállalja-e a követséget. 1835-ben a Batthyány Imre új főispánt fogadó bizottság tagja.³¹ Erdemibb bizottság volt az, amelyet 1830-ban az Esterházy herceg által Badacsonyan végbevitt erdőpusztítások kivizsgálására küldtek ki. E bizottságnak szövívője Kisfaludy volt, ami rthető is, hisz mint badacsonyi szőlőbirtokos, az erdőtarolás érzékenyen érintette.³²

Természetesen sokkal nagyobb jelentősége van annak, hogy amikor 1826-ban gróf Festetics László 2 000 Ft-ot ajánlott fel a létesítendő Zala megyei közkönyvtár alapjainak megvetésére, a könyvtár megszervezésére alakult bizottság elnöke Kisfaludy Sándor lett. Egy kicsit talán e bizottság agitációjának is köszönhető, hogy 1831-ben Skublics Károly táblabíró 2 000 kötetes magánkönyvtárát ajánlotta fel e célra.³³ Természetes, hogy a nagy ajándék után az irányítás az ajándékozó kezébe került, ő lett a bizottság elnöke, de Kisfaludy tagja maradt, Pländer Ferenc novai esperessel, az első göcseji néprajz- és nyelvjáráskutatóval együtt. Később azonban mikor Skublics keményen bírálta a könyvtár kezelője, Hány Farkas levéltáros által készített katalógust, a bizottság tagjai között Kisfaludyt is, Plándert is hiába keressük. Persze Skublics is ellentétbe került a megyehatósággal, mert a könyvtár fenntartására felajánlott 600 Ft kamatait 5 éven át nem fizette be, csak a megyehatóság ismételt felszólítására. Így azután 1846-ra a könyvtáreépület tervezésével megbízott bizottság elnöke Csillagh alispán lett, mindhárom irodalom- és tudománypártoló kimaradt belőle.³⁴ Nem is lett a könyvtáreépületből semmi.

Lehet, hogy Kisfaludy azért is vonult vissza a könyvtárt irányító bizottságból, mert egész energiáját a balatonfüredi színház ügye foglalta le.

IV.

Balatonfüred már az 1820-as években nagyon látogatótt fürdőhely volt. Az 1825. évi országgyűlés előtt a szövívő követek jelentékeny része ott találkozott egymással. Az 1830-as években Széchenyi, Wesselényi, Vörösmarty is megfordult Füreden.³⁵ A fürdővendégek számát nem ismerjük, de talán következtetési alapul szolgál, hogy 1845-ben 1327 nyári vendég fordult meg Füreden.³⁶ de számuk még az igen nehéz 1851. évben is meghaladta az 1 000 főt.³⁷ Ezt a lehetőséget vándorszínész társulatok többször is felhasználták, és a fürdővendégek előadást tartottak Füreden, de persze csak deszkaszínekben játszhattak. Kisfaludy, aki ekkor már nagyon lelkesedett a színházért, fontosnak tartotta nemcsak a magyar nyelv ápolása szempontjából, de azért is, hogy „a hazafiúi közönség a lelkes ősök dicső tetteit a játékszínen újra megjeleníteni lássa”,³⁸ gyűjtést indított a füredi fürdőközönség körében egy állandó színház építésére. A gyűjtésből meglepően nagy összeg, 1 300 Ft folyt be. Ennek alapján az 1830. augusztus 9-én tartott megyei közgyűléshez fordult, kérve a megyét, hogy az állandó színház építését támogassa. Elsősorban azt kívánta elérni, hogy a megye a Dunántúli Színjászó Társaság támogatására létesített alapot fordítsa az állandó színház építésére.

1828-ban ugyanis Győr, Sopron, Vas és Veszprém megyék küldöttei Kiscellben (Celldömölk) artott értekezletükön, melyen Zala megyét Kisfaludy képviselte, elhatározták egy kifejezetten

²⁸ Kjkv. 1834. jan. 7. 1. sz., 1835. júl. 16. 1526. sz., 1835. aug. 17. 1568, 1569, 1570. sz. Az utasítások szövege ZmL. Országgyűlési iratok 3. cs.

²⁹ MM. VIII. 563. l. (1837)

³⁰ Kjkv. 1833. 1899. sz., ZmL. Országgyűlési iratok 3. cs.

³¹ Kjkv. 1832. nov. 5. 2565. sz., 1835. aug. 17. 1567. sz.

³² Kjkv. 1832. jan. 17. 326. sz. és közgyűlési iratok u.e. sz.

³³ JAKAB Géza—NÉMETH László: Nemzeti könyvtár építő mozgalom Zala megyében. Magyar Könyvszemle 1958. 268., MM. VIII. 495. l.

³⁴ ZmL. Közgyűlési iratok. Skublics könyvtár iratai. 1832. máj. 7. 1168. sz., 1836. febr. 29. 622. sz., 1846. jan. 13. 1924. sz.

³⁵ ZmL. Letétek 5694. sz. BEÉR Gyula kézirata: A balatonfüredi Anna bálók története; EÖTVÖS Károly: Utazás a Balaton körül.

³⁶ ZmL. Közgy. iratok 1845. 4811. sz. Pontosabban 648 fürdővendég a családjával és házépével tette ki 1327 főt. A vendégek közül 136 volt pesti és budai, 49 a Duna bal parti részéről jött, 13 Bécsből, 8 más-olnonn külföldről.

³⁷ ZmL. Letétek 5684. BEÉR Gyula kézirata. A balatonfüredi közsínház a Bach-korban. 5.

³⁸ FÁRA József: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. Zalaegerszeg 1925. 7.; FENYŐ István: Kisfaludy Sándor. Bp. 1961. 303. sk.

dunántúli vándorszínész társulat rendszeres támogatását. Az állandó társulat főigazgatójává Kisfaludyt tették meg, az egyes megyék pedig alapot létesítettek, melynek kamatait évente a szintársulat támogatására fordították.

A megye megtagadta a színházi alapnak a színházépítésre való kiadását, azzal az indokolással, hogy az alap a szintársulat fenntartásának célját szolgálja, nem fordítható tehát építésre, de a maga részéről is gyűjtést indított, az építést és a leendő színház kormányzását Kisfaludy Sándorra bízta, egyben kötelezte, hogy a színház helyzetéről és eredményeiről évente jelentést adjon a közgyűlésnek.

Kisfaludy nagy energiával fogott a munkához. Sikertült a földesúrtól, a tihanyi apátságtól ingyen telket szereznie,³⁹ csupán azt kötötte ki az apát, hogy a színház épületében a színészeknek kívül másnak ne lehessen szállása, ott más részére ne főzzenek és bort se mérjenek, hogy ezzel az apátság fogadóinak konkurenciát ne csináljanak. A veszprémi káptalan 500, az Arácson birtokos, tehát a fürdő forgalmában érdekelt Eszterházy grófok 300 Ft-ot adtak. A járásokban végzett gyűjtés azonban gyarló eredménnyel járt, így a zalaegerszegi járásban mindössze 64 Ft. 30 kr. gyűlt össze. Minthogy az így összegyűlt pénz távolról sem volt elég a színházépítésre, a Dunántúli Színjátszó Társaság létrehozásában részes többi megyéket is adakozásra szólították fel. Hogy ezek mennyit adtak, nem tudjuk, de Kisfaludy 1836. évi elszámolása szerint összesen 7761 Ft. gyűlt össze (ebből 2194 Ft. volt a zalai gyűjtés), a színház felépítése 6200 Ft-ba került, így még maradt is 1500 Ft. a későbbi dekorációra és tatarozásra.⁴⁰ Az építéshez Bács megye és Baja város is jelentékeny összeggel járult hozzá.⁴¹

Kétségtelenül Kisfaludyé az ötlet, hogy a fürdőhelyen, ahol forgalom, látogatottság csak a két nyári hónapban volt, állandó közsínházat építsenek akkor, mikor az egész országban csak Miskolcon és Kolozsvártól volt állandó színház. Elgondolása nyilván az volt, hogy a Füreden játszó társulat arra az időre szerződik oda, amikor máshol úgysem juthatna közönséghez, és — mint ezt később le is írta — válogatott, fejlett ízlésű közönség előtt játszhat, tehát nagyobb nyilvánosságot szerez a magyar színészetnek, mint ezt bármelyik dunántúli városban tehetné. Az is kétségtelen azonban, hogy a színház évi 10 hónapon át már a terv szerint is üresen kellett álljon, és csak azok számára játszott, akik a füredi üdülés költségeit is viselni tudták. Tehát a szélesebb néprétegek műveltségét alig mozdította elő. Nem vitás azonban, hogy a zalai nemesek önrésztét nagyban emelte, hogy a Dunántúl első közsínháza Zala megyében épült fel és működött.

A színház felépítésével nagyon siettek. 1831 tavaszán kezdték a munkát, és július 2-án már meg is nyitották. A gyorsaság hamar megbosszulta magát. Már 1844-ben panaszkodnak, hogy padlózata rossz, hiányosak a padok, kopottak a falak.⁴² 1852-ben pedig a színház akkori felügyelője, Varga Lajos azt is megemlíti jelentésében, hogy „a színház már kezdetben rosszul és célszerűtlenül épült”, mert alacsony, teteje lapos, megfülled benne a levegő és rosszul szellőztethető.⁴³

Kisfaludyt 1835—36-ban megtámadták a színház ügyében. Az általa támogatott helyébe egy másik szintársulatot javasoltak, majd követelték az elszámolást a színház építési és fenntartási költségeiről. Kisfaludy sértve érezte magát, ebben a hangnemben válaszolt, az elszámolást azonban megadta, (ha sajnos azóta el is veszett), és részletesen kifejtette a színház igazgatásában követett elveit, melyek szerint az a lényeges, hogy képzett és tehetséges színészek játszanak, mert csak úgy érhető el a színház hazafias célja, hisz Füred kicsiben az egész ország közvéleményét jelenti.⁴⁴

1844-ben a füredi vendégek már Kisfaludy eltávolítását követelték a színház éléről, és újabb számadásra vonását követelték. A megyegyűlés azonban kiállott Kisfaludy mellé, a számadást az 1836 évben benyújtott számadásokkal elintéztettek minősítette, és minthogy a főkormányzó előrehaladott kora miatt nem töltheti az egész fürdőidényt Balatonfüreden, mellé rendelte aligazgatóként Bogay Lajos tapolcai főszolgabíró, akinek járása területén a színház működött.

Később irodalomtörténészeink támadták Kisfaludyt azon a címen, hogy az egész színházat azért építette, hogy saját, gyenge színművei előadásra kerülhessenek. Ilyen panasz a kortársak részéről nem merült fel, bár Kisfaludy darabjait is előadták.⁴⁵

³⁹ A telekszerzés körüli levelezést, melyben Deák Antal is szerepet vállalt, részletesen közli KÓHEGYI Mihály: Adatok a Kisfaludy Sándor alapította balatonfüredi színház történetéhez. Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 9. kötet. 1970. 96.

⁴⁰ FÁRA: i. m. 8—16, 30.

⁴¹ KÓHEGYI: i. m. 97.

⁴² FÁRA: i. m. 14, 34.

⁴³ Zml. Letétek 5684. sz. BEÉR Gyula kézírata 31. l. A színház rossz levegőjét és dísztelen nézőterét már 1845-ben Egressy Gábor is feljegyezte a füredi panaszkönyvbe. KÓHEGYI: i. m. 99.

⁴⁴ FÁRA: i. m. 18.

⁴⁵ Az 1845. évi másorról van néhány adat. Eszerint sokféle darabot játszottak, de Kisfaludy Sándornak egyetlen műve sincs köztük. KÓHEGYI: i. m. 99.

Kisfaludy Sándor semmiképpen nem kívánt a vármegye mindennapos ügyvitelében részt venni, nem akarta „szolgálni” a megyét, ezért nem járt el a kisgyűlésekre sem. A füredi színház igazgatása is túl sok adminisztratív munkával terhelte. Amikor azonban komoly szükség volt rá, teljes energiával vetette bele magát a munkába.

1831 nyarán a Felvidéken már javában dühöngő kolerajárvány vészírei fenyegetően közeltek Zalához is. Egyik megye a másik után közölte már július elején, milyen intézkedéseket tett a járvány terjedése ellen. Elsősorban az utazást akadályozták, másrészt vesztegzárt létesítettek a megye határán. Ugyanígy tett Stájerország és Horvátország is.⁴⁶ A veszély nagyságát felismerve, Zala megye is intézkedéseket tett. A teendők megtervezésére felszólította a megye orvosait, és egy központi irányító bizottságot létesített az első alispán vezetésével,⁴⁷ a megyébe vezető fontosabb útvonalak ellenőrzésére, az utazók megvizsgálására pedig Sümegen Kisfaludy Sándor.⁴⁸ Keszthelyen pedig Festetics László elnökletével külön bizottságot szervezett.

Kisfaludy nagyon komolyan vette ezt a munkát. A bizottsággal rendszeresen üléseket tartott, a kiküldött öröket beszámoltatta az utasokról, egyenként indokolt esetekben vesztegzárba kényszerítette őket. Hanyon (Nemeshany — Kisfaludy birtok) vesztegzár házat, illetve kolera kórházat építtetett, keservesen utána járva az építőanyagnak, robotmunkának, pontos jelentéseket téve az alispánnak. Még a hanyi kórház alaprajzát is felterjesztette. A kórház építésére ellátmányt kapott a megye házipénztárából, amellyel már 1832 tavaszán pontosan elszámolt, de ha nem volt pénz, a sajátjából is előlegezett 287 Ft-ot, amit csak az elszámoláskor térített meg. Közben a maga önérzetes módján panaszkodott is, hogy orvost még mindig nem kapott, félt, a kolera előbb ér Hanyba, mint az orvos, hogy a bizottságnak nincs elég hatalma, intézkedéseinek nem engedelmességek, nincs értelme az egész bizottságnak, ha minden intézkedést a járási szolgabirtól kell kérniük. Bátran hadakozott a rémhírek ellen, mikor a hideg-lelést kolerának vélték.⁴⁹

A járvány szerencsésen elmúlt, nem hatolt be a megyébe. 1832 januárjában a megyegyűlés már eladni rendeli a sebtében felállított kolera kórházakat és vesztegzár épületeket, a központi kolera választmány jegyzőkönyveit lezárják, és már csak az összeszedett segélypénzek elszámolása, a maradvány visszafizetése körüli csatározás folyik.⁵⁰ Kisfaludy sietve visszatért gazdaságához, melynek elhanyagolását a bizottság működése idején is panaszolta — no meg lantjához és a füredi színházhoz.

Előrehaladott kora, a füredi színház körüli — inkább érzékenységre mutató — sérelmei a közügyektől való teljes visszavonulásra készítették. Mégis 1841. december 3-án 48 taggal megalakítja a sümegi kaszinót, melynek természetesen ő lesz az első elnöke. A kaszinó azonban akkor még nem egyszerű társalgókör, vagy éppen kártyázó társaság, amivé később fajult, hanem még közvetlenül Széchenyi Nemzeti Kaszinó alapításának mozgalma követi, hely a haladó eszmék megtárgyalására, jelentékeny kulturális megmozdulások kezdeményezője. Az egerszegi kaszinó pl. nem sokkal megalapítása után megszervezi és létrehozza az első zalai óvodát. Érzékenysége folytán azonban elnöksége egészen rövid életű, 1842. február 10-én lemond. Az általa alapított társulat tovább él, mígnem az összes többi kaszinók sorsára nem jut.⁵¹

VI.

Kisfaludy Sándor Zala megyei egykorú népszerűségét nem verseinek országos visszhangján, az 1842. évi nagy ünnepeken, hanem két apróságon kívánom bemutatni. Egyik, hogy a nevezetes kortársairól oly szívesen adomázó táblabírák majdnem olyan anekdotafüzért kerítették köréje is, mint Deák Ferenc köré.⁵²

A másik, hogy Kisfaludy halála után egy héttel az első alispán teljesen szokatlan módon megyegyűlésen bejelent: „megyénk egy igen lelkes tagját, lelkes hazafit és hazánk koszorús költőjét” ragadta el a halál. Benne „közülünk sokan egyik szívesebb barátjukat veszítették el, aki a nemzeti nyelvnek művelésére jeles költői munkáival oly sokat tett”. A sorrend talán szándéktalan, de jellemző. Elsősorban a megye lelkes tagját, sok nemes szíves barátját gyászolja.

⁴⁶ Kjkv. 1831. júl. 11. 1864, 1865, 1869. sz., aug. 8. 1879, 1890, 1892, 1893, 1905, 1985, 1986. sz., aug. 11. 1994, 2189–2192. sz., aug. 22. 2304, szept. 26. 2331. sz., nov. 7. 2560. sz.

⁴⁷ Kjkv. 1831. aug. 22. 2202–3. sz.

⁴⁸ Kjkv. 1831. aug. 8. 1990, aug. 22. 2201. sz.

⁴⁹ Zml. Megyei közgyűlési iratok közt az 1831. évi kolera bizottság iratai.

⁵⁰ Kjkv. 1832. máj. 7. 1178. sz.

⁵¹ DARNAY Kálmán: A sümegi casino története. Székesfehérvár 1894. MM. VIII. 599–601., SEBŐK Samu: Adatok Zalaegerszeg város történetéhez. Zalaegerszeg 1902. 65–66.

⁵² Zala megyei Almanach 1912. 151–154. (Darnay Kálmán közlése), DARNAY Kálmán: Elkésett csók Pantheon kiad. 1931. 278., 279., 293–294.

A megye „azon tisztelettel párosult szeretetet melyet életében személye iránt éreztek, holta után is nyilvánítani kívánja”, ezért az alispán vezetésével 11 tagú küldöttség képviseli a megyét a gyászistentiszteleten.⁵³

Halála után még inkább dicsőítették. Ezt azonban egy politikai tényező is fokozta. Az Ausztriára oly szegyenletes solferinói vereség után mindenki a Bach-rendszer bukását várta, és minden olyan alkalmat felhasználtak magyar nemzeti tüntetésre, ami közvetlenül nem sértette az uralkodót, tehát rendőrhatalósági engedélyezése remélhető volt, de egyben figyelemzavarásul is szolgálhatott a magyarságnak a nemzeti intézményeihez való ragaszkodására. Ilyen alkalom volt Kazinczy Ferenc születésének századik évfordulója, melynek során Zalaegerszeg főterét is Kazinczyról nevezték el.⁵⁴ Ekkor kezdtek Zalában gyűjteni Kisfaludy szobrára. A szobrot Balatonfüreden 1860. június 11-én leplezték le, amikor még mindig egyetlen lépés sem történt az uralkodó részéről a magyar nemzeti követelések felé való közeledésre, szükségét látták tehát, újabb nemzeti tüntetésnek. Hisz Kisfaludy korának legpatriótább magyarja volt, anélkül, hogy az uralkodóval szembekeült volna. Országos ünnepélyt formáltak a szoborleplezésből. A Tudományos Akadémiát is népes küldöttség képviselte, élén Eötvös József alelnökkel, aki beszédet is mondott. Tömegesen vonultak fel a sümegiiek, Ramazetter Vince vezetése alatt. Érthető, hogy a Zala megye nevében beszédet mondó Bottka Mihály alap gondolata az volt: „a szobor parányi az érdemhez viszonyítva”.⁵⁵ Igaz, ez még csak egy kisebb ércszobor volt. A mai füredi kőszobor talapzatán az 1876 évszámot viseli. Alkalmi költők egész sora ünnepelte a szoborleplezést,⁵⁶ az ifjú Thaly Kálmán is verset mondott a szobor előtt.

Az életében is szerették, a megye ügyeit szívén viselő költőt az ünnepség hatása alatt is egy évszázadon át a megye legnagyobb fia közé számították.

Degré Alajos

Adalékok a „Magyarország 1514-ben” forrásaihoz

Eötvös József *Magyarország 1514-ben* című regényében a történelmi események, folyamatok, a meglevenített kor ábrázolásánál a legmélyebb hitelességre törekedett. Kiterjedt kutatásokat folytatott, messzemenően felhasználta az egykorú források és a történetírók adatait, leírásait, Eljárását sokszor idézte előszavában indokolta: „mennyiben a regény a történet körébe vág, ... az író ne képzeltethez, hanem azon ismereteket kövesse, melyeket magának, ha lehet, egykorú kútfőkből lelkiismeretes vizsgálódások által szerezhetett.”¹ Az általa elolvasott, átnézett, felhasznált kútfőkre és tanulmányokra a regény terjedelmes jegyzetapparátusában szinte kivétel nélkül hivatkozott. A jegyzetek alapján gyűjtötte össze a forrásokat Véghely Dénes, igaz, a teljesség igénye nélkül, csak a fontosabbakra szorítkozva.² Eötvös könyvhagyatékának gazdag anyagát feltárva, az ott fellelhető kötetekben lévő bejegyzéseket is figyelembe véve, a regényben említett források mindegyikét igyekezett kimutatni e sorok írója, egy korábbi munkájában.³ A hagyaték behatóbb vizsgálata során derült ki, hogy Eötvös regénye megírásához két olyan könyvet is felhasznált, amelyeket nem említett meg művében. Ez a két könyv Budai Ferenc *Magyarország polgári történelmére való lexikon, a XVI. század végéig* és Schams Ferenc *Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt Stadt Ofen in Ungern* című összeállítás.⁴ Mindkettőt apósától kapta vagy kérte kölcsön, a kötetekben ugyanis Rosty Albert neve látható, tintával beírva. Eötvöst már 1846 elején élénken foglalkoztatta a Dózsa-regény terve.⁵ Rosty, az egykori Békés megyei alispán ekkoriban Pesten élt.⁶ Könyvtárában kerülhetett az író kezébe a szoborforgó két munka. Elképzelhető az is, hogy éppen Rosty ajánlotta ezeket a figyelmébe.

Budai Ferenc⁷ életrajzi lexikona az 1840-es évek egyik legkedveltebb történelmi olvasmánya volt. Népszerűségét bizonyítja, hogy Bajza József még az újrakiadására is gondolt.⁸ Szívesen for-

⁵³ Kjkv. 1844. nov. 4. 3322. sz.

⁵⁴ ZmL. Zalaegerszeg város jegyzőkönyvei 768. sz. 248. 1859. nov. 20.

⁵⁵ A felavatásáról Jervai Géza visszaemlékezése. BATORFI II. 209–29.

⁵⁶ BATORFI II. 149. IV. 57. V. 159. l.

¹ EÖTVÖS József: *Magyarország 1514-ben*. Bp. 1962. 7. (A továbbiakban: Eötvös.)

² VÉGHELY Dénes: Báró Eötvös József „Magyarország 1514-ben” című regényének történelmi alapja. Törökszentmiklós, 1930.

³ BÉNYEI Miklós: Eötvös József olvasmányai. Bp. 1972. 57–62.

⁴ Budai Ferenc 3 kötetes munkája 1804–1805-ben jelent meg, Nagyváradon; testvére, Budai Ézsaiás gondozásában. Schams könyvét Pesten adták ki, 1822-ben.

⁵ FERENCZI Zoltán: Báró Eötvös József. Bp. 1903. 143. BÉNYEI Miklós: Eötvös József mint könyvtári olvasó. Könyvtáros, 1969. 556.

⁶ Rosty Albert (1779?–1847) középbirtokos nemes volt, több éven át Békés vármegye főjegyzője, majd alispánja; Pestre költözése után részt vett az ellenzék tevékenységében, az elsők között vállalta az adózást. Vö. NAGY Iván: Magyarországi családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. Pest 1862. 774.; Pesti Hírlap 1845. jan. 19.

⁷ Életéről és művéről adatszzerűen ír RÉVÉSZ Kálmán: Budai Ferenc és a „Polgári lexikon”. ItK 1895. 325–329.

⁸ Bajza József 1843. július 2-i levele Toldy Ferenchez. Bajza József és Toldy Ferenc levelezése. Bp. 1969. 511.